ПУБЛІКАЦІЯ ДОКУМЕНТІВ

Науковий вісник Чернівецького університету імені
Юрія Федьковича: Історія. – № 2. – 2019. – С. 86–98.
History Journal of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National
University. – № 2. – 2019. – pp. 86–98.
DOI <https://doi.org/10.31861/hj2019.50.86-98>
hj.chnu.edu.ua

УДК 94(477)«1943/1944»

© Андрій Жив'юк* (Рівне)
© Лариса Алексійчук** (Рівне)

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ САНІТАРНИХ ПУНКТІВ УКРАЇНСЬКОГО ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА У ВІЙСЬКОВІЙ ОКРУЗІ УПА «ЗАГРАВА» (ДРУГА ПОЛОВИНА 1943 р.)

У публікації розглянуто організацію та діяльність у другій половині 1943 р. медико-санітарних підрозділів Української повстанської армії – санітарних пунктів військової округи «Заграва». Аналіз вказаного процесу здійснено на основі директивних вказівок командирів підрозділів УПА, шефів медичної служби цих підрозділів, комендантів Українського Червоного Хреста (накази, звернення, регуляміни, рекомендації) та звітів керівників і завідуючих санітарними пунктами, тексти яких вміщені у документальному додатку.

Ключові слова: Українська повстанська армія, військова округа «Заграва», Український Червоний Хрест, санітарний пункт.

Andrii Zhyviuk (Rivne)
Larysa Aleksiiichuk (Rivne)

ORGANIZATION AND ACTIVITY OF MEDICAL STATIONS OF THE UKRAINIAN RED CROSS IN THE MILITARY DISTRICT OF UPA «ZAGRAVA» (THE SECOND HALF OF 1943)

The publication examines the organization and activities of the health-care units of the Ukrainian Insurgent Army – the medical stations of the military district «Zagrava» in the second half of 1943. The publication is archaeographical and includes eight original documents that come from the Branch State Archive of the Security Service of Ukraine in Rivne. On the basis of these documents, namely, the directional instructions of the commanders of the UPA units, the chiefs of the medical service of these units, the commanders of the Ukrainian Red Cross (orders, appeals, regulations, recommendations) and the reports of heads and leaders of medical stations, an analysis of the circumstances of the formation and

* к.і.н., доцент, професор кафедри історії Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука.

PhD in History, Associate Professor, Professor of the Department of History in International University of Economics and Humanities Academician Stepan Demianchuk.

orcid.org/0000-0002-9031-880X

E-mail derzhy60@gmail.com

** здобувач наукового ступеня кафедри історії Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука.

candidate of Science Degree of the Department of History in International University of Economics and Humanities Academician Stepan Demianchuk

orcid.org/0000-0003-1411-8854

E-mail lorentos@ukr.net

features of the functioning of medical stations was made. In particular, it was found that medical stations were created in accordance with the orders of the commander of the UPA «Zagrava»; their operational management was carried out by the Chancellery of the head of the military headquarters of the group, and directly managed by the head and senior doctor of the medical station. The staff of the medical stations was formed from mobilized for UPA doctors and medical assistants, and nurses and nursing assistants trained on short-term courses. Medicines for medical stations were supplied by the Ukrainian Red Cross service. Medical stations consisted of hospitals for the wounded and sick, outpatient clinics, first aid stations. Each medical station was guided in its activity by regulamin (schedule) issued by the commander of the Ukrainian Red Cross, was obliged, in addition to providing assistance to the wounded and sick, to report weekly their work, to carry out the procurement of medicinal plants, to adhere to sanitary and epidemiological safety, and so on. Thus, the medical stations played a significant role in preserving the UPA's combat capability, returning to the ranks of wounded and sick soldiers, providing first aid to the civilian population. The experience of their activities may be useful for establishing a health care service in the field for the modern Ukrainian army.

Keywords: *Ukrainian insurgent army, military district «Zagrava», Ukrainian Red Cross, medical station, Branch State Archive of the Security Service.*

Постановка проблеми та її актуальність. У публікації розглянуто організацію та діяльність у другій половині 1943 р. медико-санітарних підрозділів Української повстанської армії – санітарних пунктів військової округи «Заграва». Як структурний підрозділ УПА санітарні пункти виконували важливу функцію – саме там лікувались поранені і хворі вояки та цивільне населення, оскільки доступу до інших медичних закладів у зоні бойових дій, на зайнятій супротивником території, не було. Цей сюжет, наразі, залишається майже не висвітленим у наукових студіях.

Аналіз попередніх досліджень. Публікація носить археографічний характер і включає вісім оригінальних документів, які походять з Галузевого державного архіву Служби безпеки України в Рівному¹ і, у свою чергу, опираються на матеріали, опубліковані у 23² і 32³ томах «Літопису УПА», що характеризують медичну опіку в повстанській армії.

Мета дослідження. На основі вказаних документів, а саме – директивних вказівок командирів підрозділів УПА, шефів медичної служби цих підрозділів, комендантів Українського Червоного Хреста (накази, звернення, регуляміни, рекомендації) та звітів керівників і завідуючих санітарними пунктами – здійснити аналіз обставин утворення та особливостей функціонування санітарних пунктів.

Виклад основного матеріалу. З'ясовано, що санпункти у військовій окрузі «Заграва»⁴ створювались відповідно до наказів командира північної групи УПА Івана Литвинчука («Дубового») і шефа медичної служби «Вороного» (документи № 2 і № 3)⁵, оперативне керівництво ними здійснювала канцелярія шефа військового штабу групи Дмитра Корінця («Бористена»), а безпосереднє – завідуюча (керівник) санпункту «Долина» Василина Демчинська («Циганка») і старший лікар Федір Мартинюк («Яворський»). Штат працівників санпунктів формувався зі змобілізованих до УПА лікарів і фельдшерів (на санпункті «Долина» фельдшером працював Олексій Чміль («Веселовський») та підготовлених на короткотермінових курсах медсестер і санітарок (старшими медсестрами санітарного пункту «Долина» були Пелагея Стельмашук-Шмигельська («Оксана») і Тетяна Бак («Ярина»), санітарками – «Маруся», «Одарка», «Пріська», «Дуся»). Медикаменти для санпунктів постачала служба Українського Червоного Хреста, референтуру якого у крайовому проводі ОУН на Північно-західних українських землях очолювала Олена Мостович («Верба»). Санітарні пункти складались зі шпиталів для поранених та хворих, амбулаторій, пунктів першої допомоги.

Кожен санпункт керувався у своїй діяльності регуляміном (розпорядком), виданим комендантом УЧХ. Для санпункту «Долина» такий регулямін видала комендант УЧХ на Костопільщині Марія Матвійчук («Маруся») (документ № 4)⁶. Персонал санпункту (лікарі, медсестри, санітарки, господарчі, завідуючий аптекою, безпека й транспорт) був зобов'язаний дотримуватися військової дисципліни і виконувати накази й розпорядження керівника та свої безпосередні обов'язки, розписані в регуляміні. У свою чергу, поранені і хворі мали виконувати вказівки персоналу, дотримуватись приписів гігієни, одягу, режиму тиші, не залишати територію шпиталю без дозволу чергового чи завідуючого.

Регулярні містив вимоги до облаштування приміщення шпиталю, кухні, аптеки, лазні, їх дезинфекції, умеблювання, зберігання посуду, ліків, перев'язувального матеріалу, продуктів, норм харчування (*документ № 5*)⁷, як також дотримання правил конспірації та порядку дня.

Окрім надання допомоги пораненим і хворим, керівництво та персонал санпункту зобов'язувалися щотижня звітувати про свою роботу (*документ № 8*)⁸, провадити заготівлю лікарських рослин, дотримуватись санітарно-епідеміологічної безпеки тощо. Працівники санпункту «Долина» керувались у роботі зверненням УЧХ щодо запобігання поширенню хвороб, викликаних бактеріологічними і хімічними збудниками (*документ № 1*)⁹, рекомендаціями щодо збору і використання лікарських рослин (*документи № 6 і № 7*)¹⁰ та ін.

Висновок. Таким чином, санітарні пункти відіграли значну роль у збереженні боєздатності УПА, поверненні в стрій поранених та хворих вояків, наданні першої медичної допомоги цивільному населенню. Досвід їх діяльності може бути корисним для налагодження медико-санітарної служби в польових умовах для сучасної української армії.

Документи

№ 1

1943, листопада 1. – Звернення Українського Червоного Хреста до населення щодо запобігання поширенню хвороб, викликаних бактеріологічними і хімічними збудниками

За Самостійну Соборну
Українську Державу

Воля народам!
Воля людині!

До цивільного населення в справі оборони перед
бактеріологічним та хімічним наступом

Німецький імперіалізм шукає все нових і нових засобів у боротьбі з українським народом. Поставивши собі ціль – нищити не тільки збройну нашу силу, але й цивільне населення, він вдається до ганебних і підступних методів бактеріологічної війни.

У деяких місцевостях німецькі агенти, переодягнені за волоцюг, намагаються затроювати водянні джерела, колодязі чи криниці бактеріями страшних заразливих хворіб, як холера, черевний тиф, червінка* і т. д. Також з літаків скидають німці всякі принадні речі чи навіть ласощі, затруєні страшною отрутою. Населення України знає як боротися з кулями, воно знає, що на кулю чи гранату треба відповідати тим самим. Але воно крім того мусить бути готове також до бактеріологічної і хімічної війни. Адже ж більшовики у 1928-30 рр. до хрипоті горлали про те, що несуть світові свободу й культуру, але масово примінювали в боротьбі проти Української Армії бактеріологічні заразки, що їх розносили серед українських вояків більшовицькі агенти. Крім цієї загрози, в нас існує загроза власної несвідомості, що допомагає поширенню заразливих хворіб. Вже тепер в поодиноких містах і селах є значна кількість епідемічних випадків [...] заразливих хворіб як: висипний тиф, черевний тиф, червінка і холера.

Щоб ворог не заскочив нас зненацька, щоб запобігти поширенню заразливих хворіб серед населення, Український Червоний Хрест наказує:

1. У населених пунктах не сміє бути жодних підозрих людей.
2. Обов'язок кожного чесного українця і кожного чесного українського громадянина – затримати кожного підозрілого осібника і відставити його до відповідних органів
3. Всі спекулянти можуть бути агентами ворога, і тому їх треба затримати і віддати в руки відповідним органам.
4. При підозрінні, що те чи інше джерело води може бути затруєне, повідомити найближчого лікаря, щоб перевіряв воду.
5. Не провірену воду в жодному разі не можна вживати в сирому стані.
6. Якщо хтось знайшов на полі чи в лісі якісь ласощі (цукорки, тісточка і т. д.) чи інші речі – пам'ятати, що в них може бути отрута, і тому не брати їх собі, а закопати, щоб не взяв інший.
7. Якщо в селі появилася черевний тиф, червінка чи холера, не ходити до тієї хати, не пити не перевареної води і навіть молока.

* Дизентерія.

8. Тримати в чистоті відхідник (кльозет) та помийну яму, пам'ятаючи, що [...] розливані помії чи людський кал є джерелом розповсюдження цих хворіб.

9. Всі заражені місця кожний господар по можливості повинен засипати хлорованим вапном та старанно закопати.

10. Помийні ями накривати щільно кришками.

11. Помий не вільно виливати де попало.

12. Якщо є підозріння тифу чи дизентерії, або коли вже стверджено ці хвороби, хворого відокремити в окрему кімнату, давши йому посуду, рушник і нічник.

13. Пам'ятати, що черевний тиф, червінка і холера передаються через продукти, спільну посуду, білизну і через кал та бруд.

14. При появі висипного (плямистого) тифу, хворого відокремити в іншу кімнату, ходити біля нього лише одній особі. Той, хто ходить біля такого хворого, не сміє сідати на його ліжко, пам'ятаючи про те, що тиф переносять воші.

15. До хати, де є плямистий тиф, також не вільно заходити стороннім людям.

16. Пам'ятати про те, що плямистий тиф переносять воші; тому мусимо повести з ними якнайжорстокішу боротьбу.

17. Регулярно міняти білизну (щотижня), мити все тіло, а особливо голову.

18. Часто прати білизну, її виваривши. По висушенні білизну не качати, а прасувати, і то на обидва боки.

19. Всі випадки захворювання на заразливі хвороби (тиф плямистий, тиф черевний, червінка, а також короста) зголошувати старості села.

20. На дверях у такій хаті написати великими буквами «тиф» або «червінка» чи «холера» і т. д.

21. Для відвошивлення чи при наявності захворювання тифом користуватися дезинфекційною камерою, що є в даному терені.

22. Коли дезинфекційної камери немає, дезинфекцію можна зробити в себе дома.

Це робимо так: випалюємо добре піч (як на хліб), вигортаємо жар і кладемо туди звогчений верхній одяг та закриваємо добре піч. Так залишаємо на 30 хвилин (пильнуємо, щоб не згоріли).

23. При будові сховищ від ворога подбати про те, щоб рівночасно вони послужили охороною в обороні проти газових атак.

24. На випадок затруєння газом місцевості – ховатися в такі сховища і при вході класти внутрі огнище.

25. В сховищах завжди мусять бути добре закриті продукти та вода до пиття.

26. На випадок коли б газ проникав до середини сховища або застав вас зверху, дихати через змочений рушник чи якусь шматочку (якщо немає маски).

Пам'ятаймо, де бруд – там воші; а де воші – там може кинутись тиф, дизентерія, холера, короста і інші хвороби.

Суворо дотримуючись повищих правил, збережемо життя своє і своїх близьких, а водночас вдаримо ще одну спробу ворога знищити нас.

Український Червоний Хрест

Постій, 1.XI.43 р.

ГДА СБУ, Рівне. – Ф. Р(5). – Спр. П-5952. – Арк. 33 (Пакет з речовими доказами у справі № 285 щодо звинувачення Чміль О.З. за ст. 54-1а КК УРСР).

Копія. Машинопис.

№ 2

1943, грудня 15. – Спільний наказ командира і шефа медичної служби північної групи УПА «Заграва» про упорядкування діяльності санітарних пунктів

Ч[исло] 236/43

До відома завідуючим сан[ітарними] пунктами і лікарям

Наказ: 16

Для упорядкування відносин між сан[ітарними] пунктами, Загонами, а канцелярією Ш[ефа] В[ійськового] Ш[табу] для розграничення компетенцій і усунення безвідповідальностей, пригадую: завідуючим сан[ітарним] пунктом і лікарям невільно давати хворим відпусток (хоча б для поправки здоров'я), як теж звільняти додому, чи переносити на іншу роботу виздоровівших козаків без відома канцелярії Ш[ефа] В[ійськового] Ш[табу], бо тим впроваджується хаос в персон[альних] справах, проваджених в канцелярії Ш[ефа] В[ійськового] Ш[табу], як теж наражається звільнених на доходження, чи навіть підозріння самовільного відходу.

Лікарі подають оцінку здоров'я петента* й внесок, що належить з ним зробити.

Тому, що немає безпосереднього зв'язку між канцелярією Ш[ефа] В[ійськового] Ш[табу], а сан[ітарних] пунктів, а відомо лікареві наперед (часом 1 місяць), коли належить раненого чи хворого з сан[ітарного] пункту звільнити, пару днів перед проєктованим звільненням пересилають «лікарську посвідку» до канцелярії Ш[ефа] В[ійськового] Ш[табу]. При цьому треба звертати увагу, якого терену виздоровівший походить, куди бажає йти й чи має до кого вертати в свій терен. В такому випадкові проєктувати передання до У[країнського] Ч[ервоного] Х[реста], господарки чи запілля. В випадкові, коли виздоровівший немає кудю йти, або не хоче йти (бо були такі випадки), лікар порозумівається з завідуючим сан[ітарного] пункту, куди можна було б виздоровівшого примістити й подати в лікарській посвідці.

Канцелярія Ш[ефа] В[ійськового] Ш[табу] дає своє рішення, пересилає до завідуючого сан[ітарним] пунктом, а тоді завідуючий звільняє й направляє виздоровівшого в казане місце.

Тих, що по вилікуванню ран чи хвороби є даліше здібні до військової служби, відсилати безпосередньо до Загону чи в[ідділу] о[собливого] п[ризначення], з якого прийшов, а канцелярію Ш[ефа] В[ійськового] Ш[табу] повідомити в «Недільному звіті».

2. Щонеділі подавати звіт стану ранених, сан[ітарної] обслуги, охорони й адміністрації в формі «Недільного звіту» за поданим взірцем через Мед[ичного] шефа до канцелярії Ш[ефа] В[ійськового] Ш[табу].

Подані рубрики заповнювати точно.

3. Подавати вислід лікарських оглядин присланих Вам людей (подавати тому, хто присилає людей).

4. Зміну місця постою робити тільки в порозумінні з Мед[ичним] шефом і к[оманди]ром Загону, який оперує в даному терені.

В виїмкових обставинах без відома Мед[ичного] шефа, однак якнайскоріше через Мед[ичного] шефа, повідомити канцелярію Ш[ефа] В[ійськового] Ш[табу].

Постій, 15/XII-43 р.

Слава Україні! Героям слава!

Мед[ичний] шеф: (Вороний) *підпис*

Командир: *підпис***

ГДА СБУ, Рівне. – Ф. Р(5). – Спр. П-5952. – Арк. 33 (Пакет з речовими доказами у справі № 285 щодо звинувачення Чміль О.З. за ст. 54-1а КК УРСР).

Оригінал. Машинопис.

У верхньому лівому куті наказу проставлено штамп: «Група «Заграва». Шеф Військового Штабу «Бористен»***; у верхньому правому куті зроблено напис синім олівцем: «Доктор Яворський****. «Долина»*****.

* 3 пол. petent – прохач, подавач заяви, відвідувач; *порівн.* петент, *лат.* – прохач, особа, що вдається з петицією.

** Командиром північної групи УПА «Заграва» був Іван Литвинчук («Дубовий»).

*** Дмитро Корінець («Бористен») – шеф штабу воєнної округи «Заграва».

**** Федір Мартинюк («Яворський») – старший лікар санітарного пункту «Долина».

***** «Долина» – санітарний пункт воєнної округи «Заграва» в селі Тинне на Сарненщині.

№ 3

**1943, грудня 20. - Наказ шефа медичної служби північної групи УПА «Заграва»
«Вороного» про організацію роботи санітарних пунктів**

До відома завідуючих сан[ітарних] пунктів і лікарів

Наказ ч: 1

I. Санітарний пункт розбудовується зо зглядів воєнно-стратегічних (узгляднити безпеку терену) в порозумінні з командиром, діючим у даному терені.

а) Шпиталі для тяжко ранених розміщуються в безпечних місцях.

б) Шпиталі, які не вимагають лікарської опіки, доглядають фельчери, або сестри, час від часу доїжджає лікар.

в) Шпиталі для внутрішньо-хворих.

г) Шпиталі епідемічні.

д) Шпиталі виздоровчиві.

е) Амбулаторії.

є) Мед[ичні] пункти першої помочі.

II. а) Всі приміщення для хворих, всі лікарні, мед[ичні] пункти, хати, приміщені на одному терені – це об'єкти одного сан[ітарного] пункту.

б) сан[ітарний] пункт може бути приміщений в одному більшому будинку, або розміщений в поодиноких хатах.

III. Сан[ітарним] пунктом завідує завідуючий сан[ітарного] пункту.

IV. Завідуючий сан[ітарним] пунктом відповідає за:

а) приміщення сан[ітарного] пункту, його забезпечення в харчі, палево, біл[из]на, урядження. Ніхто інший в справі харчеві, фахово-лікарські сан[ітарного] пункту не сміє вмішуватись хиба контрольні чинники У[країнського] Ч[ервоного] Х[реста],

б) медикаменти,

в) персонал,

г) за гігієну на сан[ітарному] пункті,

д) за забезпечення сан[ітарного] пункту перед небезпекою зо сторони ворога,

е) за виховну роботу на сан[ітарних] пунктах серед хворих і персоналу під оглядом організаційним,

є) за транспорт при сан[ітарному] пункті,

ж) за амбулаторії для війська, так і цивільного населення. Приймання хворих, як військових, так і цивільного населення, відбувається у означених годинах. Приміщення для амбулаторії мусить бути положене дальше від шпиталю. Завідуючий сан[ітарного] пункту відповідає перед мед[ичним] шефом.

Весь медичний персонал на сан[ітарному] пункті (лікарі, мед[ичні] техніки, санітарі) відповідають перед завідуючим сан[ітарного] пункту (фахово перед лікарем).

V. Завідуючий сан[ітарного] пункту має до помочі:

а) медичний персонал,

б) господарчого,

в) завідуючого аптекою,

г) відділ, обезпечуючий сан[ітарний] пункт.

VI. За господарку на сан[ітарному] пункті відповідає господарчий: а) кухня, б) пральня, в) харчевий магазин.

З одягу шпитального хворі користають на час перебування в шпиталі.

VII. Завідуючий аптекою й інструментаром на сан[ітарному] пункті відповідає за господарку аптечними матеріалами, за книговедення, за звітування (що два тижні здає звіт до аптечного відділу).

Завідуючий аптекою не сміє більше передержувати медикаментів, як зазначено нормою. Держить, що йому конечне, а решту здає до аптечного відділу У[країнського] Ч[ервоного] Х[реста]. Лікарям не вільно передержувати в себе жодних аптек, ані інструментаря.

VIII. Охорона шпитальна на час повнення своєї функції організаційно належить до завідуючого сан[ітарного] пункту, а ділово – до своїх зверхників.

IX. Контроля на сан[ітарних] пунктах належить до органів У[країнського] Ч[ервоного] Х[ре-ста], командирів, командантів за відомом завідуючого.

X. Сан[ітарний] пункт мусить бути строго законспірований. Хворих перебирає сан[ітарний] пункт через зв'язок, або амбулаторії через спеціального кур'єра.

XI. Цивільні шпиталі обов'язує той сам правильник, що й військові, з тим, що для цивільного населення організується в кожній станиці пункти для легко-хворих, де поміч дають гігієністки села. Медикаменти для цивільного населення видаються в разі наглих випадків, інфекційних хворіб.

XII. До дня 10/I.1944 р. подати персональний спис мед[ичної] обслуги сан[ітарних] пунктів після залученого взірця.

Постій, дня 20/XII.1943 р.

Мед[ичний] шеф: (Вороний)

ГДА СБУ, Рівне. – Ф. Р(5). – Спр. П-5952. – Арк. 33 (Пакет з речовими доказами у справі № 285 щодо звинувачення Чміль О.З. за ст. 54-1а КК УРСР).

Копія. Рукопис.

№ 4

Без дати. – Регулямін санітарного пункту

Регулямін сан-пункту

Весь персонал сан-пункту зобов'язаний до безоглядного послууху й військової дисципліни перед своїми зверхниками.

1. Кожний працівник сан-пункту дбає про скорє виздоровлення хворих.

2. Керівництво сан-пункту належить до зав[ідуючого].

3. Весь персонал підпорядкований завідуючому й перед ним відповідає.

4. Завідуючий має до помочі: а) лікарів, б) мед-техніків, в) господарчих, г) завідуючий аптекою, е) безпека й транспорт.

Лікар відповідає за: а) фахову ділянку сан-пункту (й фахово підпорядкований йому персонал), б) за догляд під оглядом фаховим хворим, в) за школення фахове персоналу шпиталю, г) за мед-огляд персоналу сан-пункту (що два тижні в порозумінні з завідуючим).

5. Сестрі господині, або дижурній сестрі (вразі відсутності згаданої) підпорядковані сестри й санітарки.

а) дижурна сестра відповідає в часі за лад і порядок й працю персоналу їй підпорядкованого.

б) за школення фахове персоналу.

в) за сумлінний догляд хворих.

г) в часі дижурів нічних і денних персонал не сміє опускати в салі хворих. Санітарки відповідають за санітарний стан лікарні.

6. Господарчий відповідає за: кухню, пральню, за забезпечення в харчі сан-пункту, за магазин харчевий і майно.

7. Зав[ідуючий] аптекою відповідає: а) за господарку медикаментами, перевязочним матеріалом і інструментами (за стерилізацію матеріалу). За книговедення й звітовання аптеки.

8. Охорона шпиталю організаційно підпорядкована завідуючому, а ділово своєму зверхникові. Хворий придержується приписів сан-пункту й зобов'язаний до безоглядного послууху перед персоналом сан-пункту. а) перестерігає приписів гігієни, б) в убранні не сміє лягати на відпочинок, в) рано в означених годинах мусить митись, г) легко хворі не сміють порушувати спокою в салі, коли це шкодить іншим друзям, д) від хати до хати і поза браму подвіря не вільно віддалятися без дозволу дижурного, або завідуючого шпиталю, е) по зірці вечірній на салі обов'язує безоглядна тишина.

Організація шпиталю внутрі

Приміщення під шпиталь мусить бути по можливості просторе, досить повітря, сухе і ясне.

1. Ствердити, чи в приміщенні не було інфекційних хворіб.

2. Перевести дезинфекцію приміщення й умебьовання.

3. Кухня мусить бути велика, простора, з плитою й чиста, а) персонал кухні мусить придержуватись приписів гігієни, б) посуда кухонна приміщена в щільній і замкненій шафі, в) харчі переходять в магазині, або скрині.

4. Постіль, білизна шпиталю й інші речі, призначені для хворих, підлягають дезинфекції.

5. При шпиталі має бути баня, дезкамера, хоч в примітивній формі.

6. Персонал лікарський мешкає при лікарні.

7. Аптека хірургічна з потрібними ліками й перев'язочним матеріалом знаходиться при лікарні.

8. Над ліжком висить картка температури, діагнозу й перев'язок.

Персонал сан-пункту не сміє без дозволу адміністратора або Ком[енданта] У[країнського] Ч[ервоного] Х[реста] віддалятися поза межі шпиталю.

За порушення приписів буде потягнений до строгої відповідальності.

На сан-пункті зобов'язує безоглядна конспірація. За видавання тайн сан-пункту буде потягнений до відповідальності.

Вступ на салю хворих особам постороннім забороняється.

Порядок дня

1. Вставання – 6 год.

6. Обід – 13 год.

2. Миття хворих – 6,30 год.

7. Мірання температури – 16 год.

3. Снідання – 7.30 год.

8. Вечеря – 18 год.

4. Мірання температури – 8 год.

9. Спання – 19 год.

5. Огляд перев'язки – 9 год.

За придержування приписів регуляміну відповідає як персонал, так і хворі.

Ком[енданти] Ч[ервоного] Х[реста]

Маруся*

ГДА СБУ, Рівне. – Ф. Р(5). – Спр. П-5952. – Арк. 33 (Пакет з речовими доказами у справі № 285 щодо звинувачення Чміль О.З. за ст. 54-1а КК УРСР).

Копія. Рукопис.

№ 5

Без дати. – Денна норма харчування для хворих

Залучник ч[исло]: 4.

Норма харчева для хворих

1) 200 грамів м'яса – 800 калорій

2) 100 -//- товщу – 880 -//-

3) 50 -//- круп – 200 -//-

4) 200 -//- хліба – 800 -//-

5) 50 -//- муки – 200 -//-

6) 0,5 літри молока, 2 яйці, капуста, морква, овочі (овочі і деяку ярину давати в сирім стані як вітаміни).

Норма харчева може бути побільшена по припису лікаря

ГДА СБУ, Рівне. Ф. Р(5). – Спр. П-5952. – Арк. 33 (Пакет з речовими доказами у справі № 285 щодо звинувачення Чміль О.З. за ст. 54-1а КК УРСР).

Копія. Рукопис.

№ 6

Без дати. – Рекомендації щодо збору лікарських рослин

Фармацевтологія

Назви рослин

Збирається рослини за зазначеним чином:

а) корені весною перед випущенням листя і осінню, коли рослина починає завмірати.

* Можливо, Матвійчук Марія («Маруся»), надрайонова керівниця УЧХ Костопільщини в 1944 р., родом з Городниці Житомирської області.

- б) листя має найбільш чинних складників, збирати перед розцвітом рослини.
- в) цвіті безпосередньо до розвинення.
- г) зілля, що є тіла рослин, перед повним розцвітом.
- д) овочі, ягоди, насіння по дозріванню.
- е) кора в початках випускання гонів.

Календар збірки

Січень: дубова кора, омела (листя), живиця, модрина, смерека, сосна, ялина, береза.

Березень, квітень: губка, модрина, дубовий мох, дубову омелу (листя), живицю з модрини, живицю зі шпилькових дерев; пуп'янки: береза, смерека, тополя, коріння: бузини, кропиви, лопуху, любисток, первенець, півонія*, підбіл, чемериця біла, шувар, кора: береза біла, верба біла, червона, вовче лико*, черемха*, листя: барвінок, берези, вишні, малин, ожин, смородини чорної, чорниць, зілля: конвалія, кульбаба, проліски*, вишнева гума, сливова гума, цвіті: конвалія, білявки, пахучі фіялки, первенець, підбіл, тернина, черемха.

Травень: вишневу і сливову гуму, губку мордви, дубовий мох, дубові пуп'янки, ялівцеві ягоди, кора: верб, черемхи*, коріння: кропиви, чемериці білої, шувар, цвіті: біла медунка, бузина, кінський каштан, конюшина, конвалія, фіялки пахучі, первенець, пахучі фіялки, черемха, зілля: журавель, заяча капуста, конвалія, кульбаба, незабудька, подорожник, проліски, любисток, чорнобіл, листя: барвінку, берези, бобовнику, вишні, кропиви, мокун, оріха, підбіл, підліски, рута, суниць, чорниць.

Червень: вишнева й сливова гума, губка модрини, кукурудзяну іржу, кора дубова, ягоди суниць, цвіті: біла медунка, лілія, липа, первень, півонія, буркун, журавельник, сосонка, чорнобіл – зілля, листя: барвінку, водяної м'яти, малини, оріха, полину, ожини, підбілу, рути, чорниць, суниць, чорнобіл.

Липень: вишнева і сливова гума, волосся кукурудзи, губку модрини, дубовий мох, живиця (з тих що в червні), хвостики з вишень, коріння шувару, цвіті: білої медунки, блавату, бузини, румянок, хміль, чортополох, зілля: заяча капуста, журавельник, полин, листя: зелена м'ята, подорожник, полин, конюшина, кропива, чорнобіл, тмін, смородина чорна, суниць.

Серпень: живиця, спринь*, хвостики вишень, цвіт білої медунки, блавату, мак, зілля: буркун, заяча капуста, полин, подорожник, кропива, кучерява м'ята, листя: полин, підбіл, рута, чорнобіл, насіння: гірчиця (чорна, біла), тмін, окріп, кропива, любисток, овочі-ягоди: малин, ожин, рябини.

Вересень: опорин, польовий мак*, чорна мальва, огірочник, бабка, гарбуз, дика рожа, кропива, окріп, гірчиця, медунка, салера, соняшник, чернушка, бузина, коріння: лопух, любисток, первенець, петрушка, підбіл, чорнобіл, суниць, шувар.

Жовтень: жолуді, яйцеві ягоди, дубова кора, рябина, терниця, насіння бабки, петрушки, півонія*, суниць, чемериця, чорнобіл, шувар.

Листопад, грудень: жолуді, коріння лопуху, папороті, петрушки, шувару, чемериці білої.

ГДА СБУ, Рівне. – Ф. Р(5). – Спр. П-5952. – Арк. 33 (Пакет з речовими доказами у справі № 285 щодо звинувачення Чміль О.З. за ст. 54-1а КК УРСР).

Копія. Машинопис.

№ 7

Без дати. – Рекомендації щодо використання рослин з лікувальною метою

Рослини, як домашні ліки

Не овочеві дерева і кущі

Способи лікування можуть бути небезпечні з багатьох причин:

- 1). Замість потрібної можна напасти на трійливу рослину.
- 2). Сама рослина може діяти, як лік, чи пожива різно (бараболя з піщого ґрунту є сипкіша, як з глини, а виноград з різних сторін дає неоднакові [...]).
- 3). Рослинні ліки заготовляти в свою пору. Ліки з перестояної або недостояної рослини викликають недугу. Підземні частини, як корняки, бульби, цибулю та тривалі коріні беруть осінню або

* Тут і далі зірочкою позначені трійливі рослини.

весною перед випуском листя. Кору здимається весною, коли вона відстає, а не має розцвіту, листя збираємо цілком розвинене, але не жовте. Овочі, насіння збираються спілі.

4). До сушення береться рослина в суху пору, а не з россою, або по дощі. Тільки на свіжі ліки можна уживати зрошених.

5). Коріння та інші підземні частини чистяться та миються зараз по викопанню, бо промиті в сухім стані втрачають свою силу.

6). Сушення змінює часто найважливіші складники рослини. Листя та кора бузини втрачають лічничу силу по висушенню.

7). Сонячне світло змінює рослини при сушенню. Тільки дещо, як цвіт ливини, рум'янцю, можна сушити на сонці, а так само кору, вважаючи тільки, щоб дощ їх не переполіскував. Сушити треба в тіні, на сухім, продувним місці, на вишні, на горі, на піддаші підвішувати на ряднах.

8). Матеріал розстеляється при сушенні тоненькою верствою, бо верства змінює свій склад.

9). Сушене переходить на сухім, але не гарячим місці, пахучі та легко вітріючі матеріали у замкненій посуді.

10). Злежаний сухий матеріал не дає ліків, за винятком кори крушини, звичайно свіжа висушена рослина є шкідлива, а добра аж по трьох літах.

11). Вивару (коли лік закипає) не мішати з напаром – окропом.

12). Варення змінює часто характер поживи чи ліку. Сира цибуля царського нуга є трійлом, але вивари можна безпечно їсти.

13). Квасні частини рослин, як тоніла, кислоти, як ябкова винна цитринова надгризають метали та міняють силу чи характер ліку. Ліпше жувати камінних, як металевих посуд для соків, виварів, настоек.

14). Там, де порушений матеріал людьми, звірятами – занечищують його. Переполіскується кілька разів у чистій свіжій воді (щоб з соком рослини не потрапили бактерії).

15). Лік дається в приписаній кількості на міру, або вагу, а то не допоможе, або зашкодить.

Лічничі зілля

1). Червоний перець – настойку робити.

2). Листя з дуба з яблучками – жовтий порошок робиться в спирті, гліцерині, воді – при триперії, при спиненні крові.

3). Папороть, збирати коріння, лише з осені, очищати і сушити.

4). Валеріана – це висока рослина з твердим стоячим стеблом, з протилежним пірчастим листям, з верха – темно-зеленим, зі споду – яскраво-зеленим, цвіт від липня по жовтень. На ліки беруть корені.

5). Гекута-дурман.

6). Горицвіт – на горбках росте.

7). Конвалія – збирається цвіт, при нервовому ослабленні серця.

8). Ріжки в колосі жита, добре діють тільки свіжі. Добре діють при кровотечах матки, при кровотечах легенів, або з інших органів.

9). Яловець звичайний – (перш моравельник), росте в заросниках та порубаних соснових лісах (цвіте в квітні та травні, є овочі, дозрівають аж на другий рік, і ці зрілі овочі збирають цілу зиму аж до травня (при хворобах міхура, як міхур жене, що на мочі).

10). Пирий – ранньою весною, коли він ще не зазеленіє, але вже повний соків. Добре вимити, дрібно поркрати і висушити в печі по хлібі. Відвар гонить моч. Робить легкі розвільнення і чистить кров. Вживається при недугах печінки, а сушеними малинами при перестуді.

11). Дика суниця – маленькі карбовані листочки розвиваються в квітні, а навіть в кінці березня. Ті листочки зібрати і висушити. Запахні на чай, добрі при гарячці, недугах печінки, а також вживається як домішка до зілля, що очищують кров і при розвільненні.

12). Листя берези білої – в квітні аж до травня, тоді коли цвіте, вживати при хворобах доріг мочевих.

13). Листя мучниці лікарської – подібне до кущика малини з твердими яйцевими листочками, росте в соснових лісах на піскуватій почві. Збираємо від квітня аж до серпня. Уживати також як чай, і також є ліком мочевих доріг.

14). Фіялка трибарвна – (братчики, зіроньки) збираємо ціле зілля, цвіт від кінця квітня аж до осені. Запар уживається як чай на очищення крові.

15). Шалвія – з неї відвар помічний при запаленнях і при обмиванні рани.

16). Цвіт медунки білої – (біла кропива, глуха кропива) зривається тільки цвіт. Чай з цих цвітів п'ють жінки в часі недомагань.

17). Гібник-трилісник (бубівник), жабочі огірочки, заяча капуста, трилейсник, росте на мокрих лугах та болотистих місцях, і в час квітання збираємо листочки. Самі або в сумі з іншими т. зв. гіркими ліками вживається до пробудження, зміцнення, чистоти шлунка.

18). Чорна бузина – (бов, бузина, бзік) це кущ, що росте в лісах і коло плотів. Цей цвіт збираємо та по висушенню протираємо через не дуже густе сито. При перестуді парити чай.

19). Підбіл – білий звичайний лопух, це рослина, яка вже вчасно (березень, квітень) зацвітає жовто та якої всюди багато, її листя збираємо від травня аж до осені. При недугах легенів.

20). Ромянець щирій – королець, ропянка, ділає проти гнильно.

21). Центурія – це лік гіркий. Пробуджує апетит шлунковий і травневий.

22). Полин звичайний – лік шлунковий, але його давати в малих дозах, бо викликає біль і заворот голови.

23). В ровах росте апрік гірська (скосівник), в червні і липні збирати її жовтий цвіт. Помагає при відділюванні мочі і поту. Звичайно мочиться в слабім чистім спирті та уживається до натирань та окладів при болях, а також до заливання ран.

24). Хвощ польовий (вередниця, мишача гречка), збірка в червні і липні, при хворобах проводів мочевих.

25). Цвіт липи – червень і липень.

26). М'ята кучерява – при нудженнях і болях шлунка.

27). Дивина звичайна і великоцвітна – при перестудах і хворобах легенів.

28). Коріння живокости.

29). Кріп.

30). Рожа городня.

31). Циноварне насіння.

32). Молочай.

33). Березові бруньки.

34). Хміль.

35). Чимириця.

36). Горіх волоський.

37). Яловець звичайний.

38). Багно.

39). Дереза.

40). Глід колючий.

41). Чорнушка посівна.

42). Фіялка пахуча.

43). Калина лісова.

44). Брусниця.

45). Гвоздики.

46). Бук звичайний.

47). Вовче лико.

48). Гадючий корінь.

49). Гірчиця чорна.

50). Шафран посівний.

51). Береза.

52). Зозульник.

53). Волошка синя.

54). Коляндра.

55). Ліщина звичайна.

56). Шафран посівний.

57). Гарбуз звичайний.

58). Пізнецвіт.

59). Індійські коноплі.

60). Ріпак зимовий.

61). Череда.

62). Дика городина.

63). Кривавник.

64). Рута лікарська.

65). Салата дика.

66). Гороб'яче просо.

67). Мак дикий.

68). Мак чорний.

69). Черемха.

70). Дуб звичайний.

71). Редька чорна.

72). Порички червоні.

73). Троянда.

74). Вовчий зуб.

75). Процвіт лікарський – котики.

ГДА СБУ, Рівне. – Ф. Р(5). – Спр. П-5952. – Арк. 33 (Пакет з речовими доказами у справі № 285 щодо звинувачення Чміль О.З. за ст. 54-1а КК УРСР).

Копія. Машинопис.

У верхньому правому куті зроблено напис чорним олівцем: «Ніна. Вишня. Тамара*».

* Можливо, Харчук Раїса («Тамара»), кушова санітарка надрайону «Долина».

№ 8
1943. – Зразок недільного звіту санітарного пункту

У.П.А. – Група «Заграва»
У.Ч.Х. – Сан[ітарний] пункт «Долина»

взірець

Недільний звіт

п/ч	Подрібне зіставлення	Всіх	Ліковані		Мед[ична] обслуга			Адміністрація й господарка	Охорона	Ліжка для хворих
			ранені	хворі	виздоровілі	лікарі	фельчері, медсестри			
1.	Загальн[ий] стан									
2.	Оперовані									
3.	У відпустках									
4.	В служб[овій] подорожі									
5.	Самов[ільно] ві- дійшли									
6.	Арештовані									
Протягом тижня										
Прибули										
п/ч	Псевдо	з якого загону	як ранений	на що хворий	Псевдо	Вибули				
1.						з якого загону				
2.						куди відійшов				
3.										
4.										
5.										
6.										
7.										
8.										
9.										

Постій, дня _____ 1943 р.

Завідуючий сан[ітарного] пункту:
(—)

ГДА СБУ, Рівне. – Ф. Р(5). – Спр. П-5952. – Арк. 33 (Пакет з речовими доказами у справі № 285 щодо звинувачення Чміль О.З. за ст. 54-1а КК УРСР).

Оригінал. Рукопис.

¹ Галузевий державний архів Служби безпеки України, Рівне (ГДА СБУ, Рівне), ф. 5(Р), спр. П-5952 Архівно-кримінальна справа Чміля Олексія Захаровича, 51 арк.

² Літопис УПА, т. 23: Медична опіка в УПА [UPA medical services] / ред. М. Ріпецький, Торонто, Львів, Вид-во «Літопис УПА», 1993, 482 с.

³ Літопис УПА, т. 32: Медична опіка в УПА [UPA medical services], кн. 2 / ред. М. Ріпецький, Торонто, Львів, Вид-во «Літопис УПА», 2001, 583 с.

⁴ Л. Алексійчук, *Санітарний пункт / шпиталь воєнної округи «Заграва» у селі Тинне на Сарненщині* [The medical station / hospital of the military district «Zagrava» in the village of Tynne in the Sarny region], in: «Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету», вип. 30, Рівне, 2018, с. 214-219.

⁵ ГДА СБУ, Рівне, ф. Р(5), спр. П-5952, арк. 33 Пакет з речовими доказами у справі № 285 щодо звинувачення Чміль О.З. за ст. 54-1а КК УРСР.

⁶ ГДА СБУ, Рівне, ф. Р(5), спр. П-5952, арк. 33.

⁷ ГДА СБУ, Рівне, ф. Р(5), спр. П-5952, арк. 33.

⁸ ГДА СБУ, Рівне, ф. Р(5), спр. П-5952, арк. 33.

⁹ ГДА СБУ, Рівне, ф. Р(5), спр. П-5952, арк. 33.

¹⁰ ГДА СБУ, Рівне, ф. Р(5), спр. П-5952, арк. 33.

Reference

1. Haluzevyy derzhavnyy arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy, Rivne (HDA SBU, Rivne), f. 5(R), spr. P-5952 Arkhivno-kryminal'na sprava Chmilya Oleksiya Zakharovycha, 51 ark.
2. Litopys UPA, t. 23: Medychna opika v UPA [UPA medical services] / red. M. Ripets'ky, Toronto, L'viv, Vyd-vo «Litopys UPA», 1993, 482 s.
3. Litopys UPA, t. 32: Medychna opika v UPA [UPA medical services], kn. 2 / red. M. Ripets'ky, Toronto, L'viv, Vyd-vo «Litopys UPA», 2001, 583 s.
4. L. Aleksiychuk, Sanitarnyy punkt / shpytal' voyennoyi okruhy «Zahrava» u seli Tynne na Sarnenshchyni [The medical station / hospital of the military district «Zagrava» in the village of Tynne in the Sarny region], in: «Aktual'ni problemy vitchyznyanoi ta vsesvitn'oyi istoriyi. Zbirnyk naukovykh prats' Rivnens'koho derzhavnoho humanitarnoho universytetu», vyp. 30, Rivne, 2018, s. 214-219.
5. HDA SBU, Rivne, f. R(5), spr. P-5952, ark. 33 Paket z rechovymy dokazamy u spravi № 285 shchodo zvyuvachennya Chmil' O.Z. za st. 54-1a KK URSR.
6. HDA SBU, Rivne, f. R(5), spr. P-5952, ark. 33.
7. HDA SBU, Rivne, f. R(5), spr. P-5952, ark. 33.
8. HDA SBU, Rivne, f. R(5), spr. P-5952, ark. 33.
9. HDA SBU, Rivne, f. R(5), spr. P-5952, ark. 33.
10. HDA SBU, Rivne, f. R(5), spr. P-5952, ark. 33.